

Ірина Зелененька
к. філол. наук, ст. викл.
кафедри української літератури

**РЕЦЕПЦІЯ «ТІНЕЙ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»
МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО В ЛІРИЦІ ТАРАСА
МЕЛЬНИЧУКА Й ВАСИЛЯ ГЕРАСИМ'ЮКА**

Анотація. У сучасному літературознавстві актуалізуються проблеми екзотизації колориту України в межах колоніальності та постколоніальності, що демонструють і поколіннєві переживання 60-90-х років ХХ ст. (зокрема, дисидентів та герметистів), і неповторний образно-символічний лад, що увиразнений в поезії руху опору. Цікавим є вплив імпресіоністичної повісті-притчі «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського на кодування образів та символів лірики Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка; ідеться про моделювання етнокодів у віршах двох чи не найвідоміших поетів, вихідців із Гуцульщини, співців Карпат.

Ключові слова: модернізм, імпресіонізм, постмодернізм, герметизм, дисиденти, міфологізація.

Summary. In modern literary studies, the problems of exoticizing the color of Ukraine within the boundaries of colonialism and postcolonialism are actualized, as demonstrated by the generational experiences of the 60s and 90s of the 20th century. (in particular, dissidents and hermeticists), and a unique figurative and symbolic order, expressed in the poetry of the resistance movement. Interesting is the influence of the impressionist story-parable "Shadows of Forgotten Ancestors" by Mykhailo Kotsiubynskyi on the encoding of images and symbols of the lyrics of Taras Melnychuk and Vasyl Gerasimyuk; it is about the modeling of ethnocodes in the poems of two of the most famous poets, natives of the Hutsul Region, singers of the Carpathians.

Keywords: modernism, impressionism, postmodernism, hermeticism, dissidents, mythologizing.

Українській поезії останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. властиві не лише езопова мова, герметичність, андеграундність, а й одивнення, близьке до латентної наївності та, разом із тим, до реліктової натури, що трансформується в густу міфологічність, супроводжується притчевістю й казкуванням; ідеться про наслідування традицій Михайла Коцюбинського, почасти надивлені дисидентами в інтерпретації Сергія Параджанова, почасти успадковані як етнологічні інтенції. У поезії так званих спізнілих відлигівців, сімдесятників і вісімдесятників (а згодом – і в дев'яностих роках ХХ століття) міфологізування ретранслюється через образ твору, а не лише через його функціонал, із проекцією на національні риси, у психоісторичних контекстах, векторизованих на розширення символізації, у етнопсихологічних та етнодидактичних ключах. У 80-х роках ХХ століття міфологізація набирала ознак альтернативної реальності, що допомагало мистцям чинити спротив режиму, у 90-х – кодувала поезію на захист від реакційної критики, на що вказував Володимир Моренець [Моренець 1995: 63]. Авторська інтерпретація міфів Еллади є поширеним явищем у поезії відлигівців-офіційників, конформістів, натомість в'язні сумління радше ігнорували її, надаючи перевагу оксиморонам і гротескам навколо світової міфології, акцентовано апелюючи до націософських одивнень, як і вісімдесятники. Тарас Мельничук, Василь Герасим'юк, Іван Малкович виписали своєрідний мольфарський культ, і не безвідносно до того, як трансливав це явище Михайло Коцюбинський (магія виявилася настільки питомою для відображення в імпресіоністичній манері, що цей твір не був забороненим в СРСР). Міфізація поетичного простору як опозиція (у творах карпатських поетів) стала ключем до розкриття природи естетики межового драматизму (Україна

на помежів'ї колоніялізму й постколоніялізму), витворюючи світовидну концепцію вивільнення з-під штучності й семантику опору безгрунтянству.

Актуальність теми дослідження ґрунтується на осмисленні унікальності культури гуцулів, міфологізації українських реалій, реліктовості гір та філософії гірської людини, що домінують у творчості Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка, чи не найяскравіших представників кількох мистецьких генерацій підсоветської та постсоветської України. Актуалітет дослідження зумовлений і тим, що осягнення проблеми модерністського типу міфологізації (ба навіть відімпресіоністського різновиду) в сучасних розвідках про дисидентську й герметичну поезію (двох, по суті, контрадикторних гілок мистецького опору доби реакції та заморозків) відсутнє, за винятком розвідок Святослава Кута [Кут 1998: 107], Ірини Зелененької [Зелененька 2006: 412], [Зелененька 2005: 79], [Зелененька 2009: 11], [Зелененька 2023: 181] й Вікторії Ткаченко [Ткаченко 2023: 183]. Дотичними до розглядуваної в розвідці проблеми є дослідження Володимира Моренця, Анатолія Дністрового, Костя Москальця. Стан досліджень порушеної проблеми свідчить про потребу вироблення нових підходів до осмислення спадкоємності модерністських традицій, поколінневих переживань, що буде цікаво інтерпретувати на прикладі міфоконцепції екзистенційно-опірної світобудови Мельничукової та Герасим'юкової творчості.

Звернення до національних міфів, нефорсовані згадки (уламки міфів) зі світової дохристиянської цивілізації та апокрифічність, творення на стику власних міфів, їхне поєднання в певну надчасову структуру, що позиціонується як універсальна, дозволило в'язням сумління і герметистам уникнути пафосної штучності, відмежуватися від соцреалістичної вульгарності, опонувати гендерно нечутливому суспільству, що перманентно помітно саме в поезії Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка, двох

позірних мистців-гуцулів, пов'язаних із тяглістю літературного процесу другої половини ХХ століття. Тому *мета розвідки* – простежити особливості міфотворення в традиціях Михайла Коцюбинського серед корпусу поезії дисидентів та герметистів, на прикладі знакових творів Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка, двох культових поетів постепохи, натхненних «Тінями забутих предків» Михайла Коцюбинського.

Те образно-символічне вираження, котре вдалося втілити в повістевій формі Михайлові Коцюбинському, являє собою, із одного боку, кодифікацію україніки, із іншого – символізацію індивідуальної та національної свободи, реліктової й екзотичності в національному забарвленні, власне європейськості, це й екзоколотит Карпат. А тому серед *завдань розвідки*: описати міфопоетичні моделі світу екзистенційної дисидентської та герметичної поезії, вплив імпресіонізму на неї, на прикладі віршів Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка, виявивши міфопоетичні корені аналізованих моделей в характеристиках часопросторовості, архетипності та ритуальності.

Об'єктом дослідження є поезія Тараса Мельничука, репрезентована збірками «Несімо любов планеті» (1968), «Чага» (1994), «Із-за ґрат» (1982), «Князь роси» (1990), «Зона 36» (уривки поеми), «Моє ліплення оленя» (2018) та лірика Василя Герасим'юка зі збірок «Смереки» (1982), «Потоки» (1986), «Космацький узір» (1989), «Діти трепети» (1991), «Осінні пси Карпат» (1999), «Серпень за старим стилем» (2000), «Поет у повітрі» (2002), «Була така земля» (2003). *Предмет дослідження* – авторські міфопоетичні моделі буття в дисидентській екзистенційній поезії Тараса Мельничука та в герметичній ліриці Василя Герасим'юка, у межах яких простежується імпресіоністичний притчевий вплив повісті «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського.

Виклад основного матеріалу. Поезію дисидентів почали активно вивчати в 90-х роках ХХ століття, поезію герметистів вивчали вже у 80-х., оскільки серед герметистів опинилися відлигівці, хоча й явище мало яскраво-пістрявий вигляд. Поряд із модерністсько-поставангардистською герметичністю поезії Миколи Вінграновського ставала цікавою для досліджень і поезія Василя Герасим'юка, що тривалий період видавалася паралельною до всієї герметики. Те, що Тарас Мельничук був причетний до традиції герметистів, науково виписано вже у ХХІ столітті. Те, що Тарас Мельничук і Василь Герасим'юк, двоє самобутніх поетів, котрі тяжіли до екзотичного зображення етніки, опинилися серед чільних постатей підсоветської літератури доби заморозків та реакції, доби розвиткового оновлення незалежної національної літератури й постколоніальної кризи (себто періоду останньої третини ХХ століття) та популяризувалися в ХХІ столітті, свідчить про універсальність їхніх талантів, а драматизм долі і мислень, висхідний до трагісу, – про геніальність.

Синтез грецької та української міфологій (на тлі осмислення християнських цінностей) свідчить про пошук принципово нових поетичних моделей, що ввібрали досвід тих, хто чинив опір безглуздій інтернаціоналізації, акцентуючи увагу читача на праві оприлюднення індивідуальної естетичної системи. Інтуїтивне осяяння покрізь призму етнічного (екзотичного – гуцульського) міфотворення з'являється завдяки перманентним, густим асоціаціям, але не без літературних лекал, у яких можна знайти емпіричну форму діалогу з власним інсайтом. Таким лекалом для Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка стала імпресіоністична повість-притча «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського.

Проте, розуміючи це, вочевидь, подібуючи відповідні образні вирішення, творці численних науково-популярних та описових рецензій і відгуків не заглиблювалися у спадкування міфоконцепції від імпресіонізму до герметизму

й екзистенційності, а лише висловлювали окремі судження дискусійного характеру щодо традицій і новаторства. Помітними в обох карпатських поетів є герметизм одивнення, обсервативна відстороненість поетизації, закодованість образів-символів, складність розуміння та сприйняття ритуальних образів, що сприймаються як відімпресіоністичні, світоглядні опозиції, зіткані на контрастах, а звідси – парадоксальна, іронічно-драматична, передапокаліпсична модель світоустрою, супутні біблійні міфологеми, векторне та спіральне моделювання (від історичної пам'яті – до християнськості й картинності світу, а також навспак, від їхньої сукупності – до сучасності й прогностики).

Гори, на субстантивній основі, супроводять гуцулів аж до фіналу життя у повісті-притчі Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»: «Чорна важка гора розправила крила смерек і вмить, як птах, пурхнула над ним у небо...» [Коцюбинський] – образ гір трансформується в інфернальний символ, позначає межу між життям і вічністю: «Сумно повістила трембіта горам про смерть...» [Коцюбинський]. Михайло Коцюбинський описав Карпатські гори за допомогою традиційних, народнопісенних означень: «зелені» [Коцюбинський] (літні гори), «чорні» [Коцюбинський] (нічні гори), «сиві» [Коцюбинський] (ранкові гори, у тумані). Подібне спостерігаємо в поезії Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка. Однак поети додають метафоричне осмислення: «В грудні гори, як верблюди білі... » [Мельничук 1982]. Тарас Мельничук метафоризує пов'язаний з горами початок і фінал життя: «Мій сину !.. мій! Немов колиски бильця, померкли за вікном верхи Карпат» [Мельничук 1982], «Карпати мене народили», «Я з гір – тому й вернувся в гори» [Мельничук 1982]. А от Василь Герасим'юк не оперує традиційною колористикою, а переосмислює свободу покрізь образ-символ Карпат, як і Тарас Мельничук, чи не в кожному творі; але, якщо в

Тараса Мельничука переважає флористичне над орнітоморфним, орнітоморфне – над фаунічним, то в Василя Герасим'юка спостерігаємо ступеневе переосмислення флори через фауну, як-от, у поезії «Осінні пси Карпат» [Герасим'юк 2014: 167]:

Не виють. Не печуть небесні схили.

Отари не женуть – то відійшло.

Верхи їх відпустили й побіліли –
вже був мороз. Вже вкуталось село.

Згризено в гонитві!

А що насправді – чорне і круте,

аж крутить листям буковим на вітрі,

аж менша псота кумельгом іде! [Герасим'юк 2014: 167]

Костянтин Москалець у статті «Гуцулія, осінній архіпелаг» застеріг читача від необдуманих постструктуралістських експериментів над версифікацією, оскільки твір не є деструктивним, а отже – поза інструментарієм цієї практики: «Перше, що впадає до ока при уважному вчитуванні в «Осінні пси Карпат» – це якась несамовита вразливість Герасим'юкового ліричного «я». Зайве було би шукати і, як роблять це останнім часом більшість представників постмодерної або феміністичної дискусії, – знаходити – перверсійну патологію в цій надчутливості. Вже все забуто!» [Мельничук 1994: 13]. Натомість проступає глибока екзистенційність, виведена через супутні образи (зосібна, через жовту барву, що є маркуванням осінньої настроєвості та моделюванням полювання на ліричного суб'єкта-мистця як новітньої ініціації):

Їх спина жовті. Їх зиниці білі.

Їх лапи відігріті у золі.

Їх газди мокрі в тихому похміллі.

Їх зорі вічні. Їх газдині злі...

А ти ідеш – печаль чиюсь толочиш,

В ногах чийхось часом, як щеня,
заскімлиш...

Часом озирнутись хочеш,
немовби хтось тебе наздоганя... [Герасим'юк 2014].

Антропоморфізація Карпат у віршах поетів, уподібнення гірської людини до гір – із одного боку, наслідково-відімпресіоністична (здійснена ніби технікою мазків із розмиванням контурів та точковою акцентацією на певний об'єкт), надивлена в Михайла Коцюбинського, із іншого боку – типово міфологічна. У своїй першій збірці «Несімо любов планеті» [Мельничук 1968: 42] Тарас Мельничук витворив нові міфи навколо локацій материзни в Карпатах – ідеться про Уторопи, Косів (для Василя Герасимюка – це Грегит, Брустури, Прокурава), переосмислена легенда про Довбуша (поезія «Плач Дзвінки»): «Мене люблять кедрини зелено косі...», «Це, напевно, тому, що я виріс під Косовом...», «Горянки мої, наче свіжий малиновий сік...», «Це сиве сонце – голова Карпат (а добре, мабуть, мати таку голову)», «Хто ж я? Кедрина? Черемош?» [Мельничук 1968: 42], [Мельничук 1994: 152], [Мельничук 1994: 176]. Особливо знаковим є цикл густих міфізацій «Флояра мольфара» [Мельничук 1994: 176].

Подібною є природа метафоричних міфопейзажів та філософських макрометафор у віршах Василя Герасим'юка – у візії «Поетові у повітрі» стан ліричного суб'єкта нагадує стан марень Івана Палійчука: «Як падав ти з висоти! Мертво-пет-лю-вав як гордо!» [Герасим'юк 2007: 64]. Образи, що ретранслюють міфосвіт Карпат, котрий знаходиться поміж добром і злом, які фіксує й розуміє гірська людина, також бачаться як почасти успадковані в імпресіоністичній візійності, – автор не опрозорює їх, не пояснює вікінчено: «змія пожериста», оберіг і «за ременем – тріски з дерева-громовиці», «заклятого зілля» – «матриган» гармонійно співіснують із біблійними образами Арідника як «нехриста» й ангела («Він і нині скрипаль...») [Герасим'юк 2007: 31].

Збірки Василя Герасим'юка «Смереки» (1982), «Потоки» (1986), «Космацький узір» (1989) та «Діти трепети» (1991), вірші яких знаходяться на помежів'ї естетики модернізму та постмодернізму, між осмисленням життєвості та завершальності, післязавершальності та безкінечності, есхатологічною міфологією, у котрій домінує глибинний символічно-магічний, надчасовий та позапросторовий світ, поза штучністю режимних нашарувань, заборон, поза будь-якою дисгармонією, він винятково гармонійний у власній свободі.

Михайло Коцюбинський, описуючи Карпати, не використав номен-символ краю – Гуцульщина, натомість фіксуємо означення: «Сонце сховалось за гори, в тих вечірніх тінях закурилися гуцульські хати...», а також символічні заміники-складові образу-комплексу – Карпати, Говерла, Черногора, Черемош: «А долем Черемош мчить, і жене зелену кров гір, неспокійно і шумливо...», «за плечима в Івана росли вже гори і голубіли удаліні...», «...колола небо гострим шпилем Говерла, і Черногора важким своїм тілом давила землю...» [Коцюбинський]. І якщо стихійний геній Тарас Мельничук легко перейняв манеру притчевої ліпнини, мазкування гір на тлі світової історії, війн, перерозподілу країн, то Василь Герасим'юк вперто й суворо кадрує історію краю, закорінюючись у неї через супутній міф: «1745 – Петрівка», «Бурелім на провідну неділю 1989», «Восени, наприкінці 40-х», але звільна переходить до екопроблематики (до екології природи й екології взаємин): «Молодий ліс», «Вже чув цей сміх...», «Анно, я з тобою співав...» [Герасим'юк 2003].

Висновки. Отже, творення образу Карпат, Гуцульщини в поезії Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка нагадує імпресіоністичне моделювання за повістю-притчею «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського, супроводжуване фантазуванням на помежів'ї модерністських та постмодерністських тенденцій, а також обрамлене фольклорністю, детерміноване екзотизацією та

естетизацією рідної землі не лише задля ефекту гедонізму, а й на противагу тоталітарному режиму та його залишкам, що підсилює для нас у ХХІ столітті утвердження національної, європейської цінності поезії дисидентів та герметистів.

Література

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
2. Герасим'юк В. Була така земля : Вибране. Дзюба І. ...І є такий поет : передмова. Київ : Факт, 2003. С. 7–20.
3. Герасим'юк В. Смереки. Київ : Молодь, 1982. 87 с.
4. Герасим'юк В. Потоки. Київ : Молодь, 1986. 119 с.
5. Герасим'юк В. Космацький узір. Київ : Рад. письменник, 1989. 135 с.
6. Герасим'юк В. Діти трепети. Київ : Молодь, 1991. 126 с.
7. Герасим'юк В. Кров і легіт : вибрані вірші і поеми. Передм. В. Неборака. Поет «останніх речей» Василь Герасим'юк і кінець міфології. Чернівці : Букрек. 2014. С. 5–22.
8. Герасим'юк В. Поет у повітрі. Вірші і поеми. Львів : Кальварія, 2002. 144 с.
9. Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.
10. Дністровий А. Археологія етнічної пам'яті. Рецензія на збірку Василя Герасим'юка «Осінні пси Карпат». *Критика*. 2000. № 6. С. 21 – 23.
11. Зелененька І. Модерністська концепція образу Олекси Довбуша в ліриці Тараса Мельничука. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Вип. ХІ. Ч. 2. Київ, 2006. С. 412–419.
12. Зелененька І. Образ Карпат у повісті «Гіні забутих предків» М. Коцюбинського та у поезії

Т. Мельничука. *Наукові записки : До 140-річчя від Дня народження М. Коцюбинського*. Вінниця, 2005. С. 79–84.

13. Зелененька І. Образна система лірики Тараса Мельничука : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.01. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2009. 15 с.

14. Зелененька І., Ткаченко В. Етнокультурні коди в українській поезії доби реакції : від дисидентів до герметистів, від Тараса Мельничука до Василя Герасим'юка. *Філологічна освіта і наука: трансформація та сучасні вектори розвитку* : наукова монографія. Рига, Латвія : «Baltija Publising», 2023. С. 179–193.

15. Зелененька І. «Чиї це ілюзії стенають плечима, якого народу...» : Тарас Мельничук і літературний процес 60-90-х років в Україні. Вінниця : «Едельвейс і К», 2008. 152 с.

16. Коцюбинський М. Тіні забутих предків: повість. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1058> (Дата звернення 08.05.2023)

17. Кут С. Поетична воля, або Апперцепція підрубаної вишні (До питання про світогляд Т. Мельничука). *Прообраз : Літературно-мистецький альманах*. Івано-Франківськ : Плай. 1998. Вип. І. С. 107–111.

18. Мельничук Т. Несімо любов планеті : Поезії. 1968.

19. Мельничук Т. Із-за ґрат : Поезії. Передм. О. Зінкевича. Балтимор : Торонто : Смолоскип. Імені В. Симоненка. 1982. 130 с.

20. Мельничук Т. Князь роси : Поезії. М. Жулинський. Князь роси : передмова. Київ : Молодь, 1990. 152 с.

21. Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

22. Моренець В. До теоретичних аспектів сучасної лірики. *Слово і час*. 1995. № 1. С. 63–71.

23. Москалець К. Гуцулія, осінній архіпелаг. *Критика*. 2000. № 10. С. 13–16.

Оксана Пойда
Ст. викладач кафедри української літератури

ФОРМУВАННЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО)

Анотація. У статті розглядаються шляхи формування інфомедійної грамотності учнів старших класів на уроках української літератури, зокрема вікторина як ефективна технологія в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: інфомедійна грамотність, вікторина, дистанційне навчання, технологія, Коцюбинський.

Annotation. The article examines the ways of forming infomedia literacy of high school students in Ukrainian literature lessons, in particular, the quiz as an effective technology in the conditions of distance learning.

Keywords: infomedia literacy, quiz, distance learning, technology, Kotsyubynsky.

В умовах глобальної інформатизації у ХХІ столітті суспільство постало перед гострою проблемою породження величезного масиву неправдивої інформації у всесвітній мережі Internet, а це, у свою чергу, породило потребу формування умінь та навичок не лише розрізняти фейки, а й здатність їм протистояти. Адже компетентна людина може відрізнити правдивий текст від маніпулятивного чи завідомо неправдивого, а отже, захищена від шкідливих впливів чи шахрайства.

Проблема медіаосвіти розглядається у працях В. Бакірова, К. Бондаревської, М. Ватковської, Н. Габор, С. Гончаренка, Р. Гришкової, Ю. Доброносової, О. Залюбівської, В. Іванова, Т. Іванової, В. Казимир,